

УДК [81.1+37.021:808.5

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У НАУКОВОМУ ПОЛІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Ольга ЗАХАРЧУК-ДУКЕ, викладач кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка

Анотація. У статті подано ретроспективний аналіз наукових джерел, присвячених методичним пошукам ефективних шляхів піднесення рівня культури мовлення майбутніх учителів-словесників.

Ключові слова: культура мовлення, голос, дикція, тембр, інтонація.

ОЛЬГА ЗАХАРЧУК-ДУКЕ. ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРЫ РЕЧИ В НАУЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВОДИДАКТИКИ

Аннотация. В статье излагается ретроспективный анализ научных источников, посвященных методическим поискам эффективных путей повышения уровня культуры речи будущих учителей словесности.

Ключевые слова: культура речи, голос, дикция, тембр.

В умовах суспільно-економічних змін, процесів глобалізації й розвитку інформаційного суспільства, мобільності ринку праці, зростання соціальної ролі особистості, орієнтації вищої освіти на посилення зв'язку змісту навчання з обраною професією особливого значення для розвитку культури мовлення майбутніх учителів-словесників набуває вдосконалення змісту вищої освіти, спрямованого на забезпечення всебічної мовленнєвої компетентності особистості, здатної до різноаспектної комунікації в професійній діяльності.

У сучасному суспільстві зростають вимоги до якості освіти загалом і філологічної зокрема, оскільки загальноосвітні навчальні заклади потребують учителів української мови і літератури, здатних ефективно працювати в умовах зростання обсягів наукової інформації, прагнуть до професійного самовдосконалення і самореалізації, мають високий рівень культури мовлення.

Незважаючи на вагомість досліджуваних питань, актуальність теми статті визначається, *по-перше*, сучасними підходами до наукового обґрунтування дидактичного процесу у вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладах, вищих зокрема, які зазнали істотних змін як за змістом, так і за формою організації упродовж останнього десятиріччя; *по-друге*, диференціацією змісту мовної освіти за основними розділами мовознавчих дисциплін та напрямками підготовки у вищих навчальних закладах, *по-третьє*, потребою розроблення нових підходів у лінгвометодиці вищої педагогічної школи, оптимізації шляхів формування культури українського мовлення майбутніх учителів української мови і літератури.

Мета статті полягає в окресленні лінгво-

дидактичних умов культуромовного підходу до підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури.

Якісна підготовка учителів української мови і літератури в умовах різновекторної інтеграції, створення єдиного освітнього й інформаційного простору актуалізує проблему формування культури українського мовлення майбутніх фахівців в умовах вищого педагогічного навчального закладу. Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХ століття»), Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, нормативні документи МОН України з питань освіти. Болонська декларація «Про Європейський простір вищої освіти». Положення про апробацію та моніторингові дослідження навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів відкривають нові перспективи для реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу майбутнього словесника.

У процесі студіювання наукових джерел з обраної проблеми дослідження з'ясовано, що у змістовому діапазоні культури духовного світу майбутніх учителів української мови й літератури особливе місце посідає культура мовлення, що передбачає досить високий рівень загальної культури людини, культури її мислення.

Першочергове завдання методики вдосконалення мовленнєвої культури майбутнього вчителя-словесника - навчити дотримуватися норм літературної мови, удосконалювати сформовані навички спілкування українською мовою. Останнім часом учені-лінгвісти, лінгводидакти спрямували свої зусилля на оновлення й пошук шляхів удосконалення культури мовлення з урахуванням особливостей дидактичного процесу в сучасних вищих навчальних закладах.

Підвищенню рівня мовної і мовленнєвої культури присвячено праці вчених-лінгвістів та лінгводидактів: Н. Бабич, З. Бакум, І. Білодіда, А. Богущ, Н. Гьлауб, О. Гьрошкіної, Ж. Гьріна, Н. Дикої, Р. Дружененко, М. Жовтобрюха, С. Карамана, О. Караман, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентиліук, М. Пилинського, О. Понаморіва, В. Русанівського, С. Ермоленко та ін.

Теоретичні основи культури мовлення у різні періоди розробляли такі вчені, як В. Чернишов, С. Обнорський, А. Щерба, В. Костомаров, А. Скворцов, Б. Гьловін, Н. Шведова, О. Лапева, та ін. Психологічні аспекти цієї проблеми знайшли своє відображення у працях Л. Айдарової, Д. Богоявленського, Л. Вигоцького, М. Жинкіна, Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Лозової, О. Леонтєва та ін.

Проблема формування мовленнєвих умінь і навичок суб'єктів навчального процесу знайшла відображення у працях М. Баранова, О. Біляєва, Є. Гьлотородько, О. Гьрошкіної, В. Мельничайка, Г. Михайловської, В. Онищука, Н. Пашківської, М. Пентиліук, О. Теучова. Аспект формування етики й естетики мовлення студіювався Н. Бабич, О. Семенов, М. Стельмаховичем, О. Хорошковською та ін., духовного розвитку особистості засобами рідної мови - Ф. Буслаєвим, Г. Ващенком, Б. Грінченком, М. Драгомановим, М. Костомаровим, І. Срезневським, В. Сухомлинським та ін.

Ми поділяємо думку більшості сучасних українських лінгводидактів, які стверджують, що досягти досконалого володіння мовою можна лише за умови модернізації змісту, форм, методів та прийомів навчання. (М. Вашуленко, Т. Донченко, Г. Іваницька, О. Купалова, Т. Ладиженська, М. Львов, М. Пентиліук, С. Караман, О. Караман, Ж. Гьріна, Н. Дика, Т. Окуневич, Р. Дружененко та ін.)

У лінгвістичних і методичних студіях висвітлено окремі аспекти мовної підготовки майбутніх учителів української мови (А. Грищенко, Т. Донченко, В. Кононенко, М. Наєнко, Г. Токмань, Г. Онкович, С. Ермоленко, Н. Шумарова, Г. Шелехова, Н. Остапенко, Н. Гьлауб, І. Дроздова, С.Цінько).

Сьогодні визначено дидактичні засади підготовки майбутнього вчителя в системі вищої освіти (А. Алексюк, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Євтух, П. Підкасистий, В. Гьлаузинський, М. Лещенко, О. Пехота, О. Пошетун); з'ясовано лінгводидактичні основи розвитку комунікативних навичок (О. Біляєв, М. Пентиліук, В. Мельничайко, М. Ва-

шуленко, С. Караман, В. Тйхоша, І. Хом'як, Е. Палихата, О. Гьрошкіна, О. Оіазова); досліджено способи і шляхи формування лінгвістичних та прагмалінгвістичних умінь студентів (В. Русанівський, М. Пляш, Н. Тоцька, М. Муравицька, О. Пономарів, Л. Мацько, В. Мусієнко, Ф. Бацевич, О. Селіванова, Л. Паламар).

В останнє десятиріччя у педагогічних вищах України накопичено значний досвід щодо розроблення сучасних науково-методичних комплексів із нормативних дисциплін та курсів за вибором. Сучасні вимоги до підручника визначаються основними критеріями, які безпосередньо пов'язані з актуальними завданнями сучасної вищої освіти і корелюються із запитамі інформаційного суспільства на творчо мислячу, активну особистість. мають відобразитися і в сучасному навчально-методичному комплексі.

Гене́за проблеми розроблення змісту підручника відображена в численних працях дослідників різних епох дослідження науковців (Я. Коменський, П. Буга, М. Вашуленко, А. Вербицький, О. Гречихіна, М. тупальський, Л. Ткфіна, В. Бейлінсон, В. Беспалько, Д. Зуєв, І. Лернер, Г. Шелехова, І. Товпинець, В. Цетлін, І. Журавьова, А. Зоріна, В. Мадзігон та ін.)

Сучасні підходи до розроблення теоретичних підвалин, модульного розподілу змісту навчального матеріалу, специфіки структури навчально-педагогічної літератури репрезентовано в працях психологів, педагогів та лінгводидактів (А. Алексюк, А. Бойко, С. Вітвицької, О. Вишневського, В. Гьлаузинського, І. Зайченка, А. Кузьмінського, С. Карамана, В. Лозової, О. Любара, В. Мадзігона, С. Максимюк, Н. Мойсеюк, В. Омеляненка, С. Пальчевського, О. Савченко, А. Сбруєвої, Г. Троцько, М. Фіцули, А. Фурмана, В. Ягупова та ін.). Теоретико-методологічне підґрунття в організації роботи майбутніх словесників з підручником становлять погляди філософів, педагогів (Демокріта, Епікура, Платона, В. Белінського, Б. Грінченка, І. Канта, А. Фейєрбаха, Г. Сквороди).

У Національній доктрині розвитку освіти України в ХХ столітті особливу увагу приділено гуманітарній підготовці майбутніх фахівців, які досконало володіють рідною мовою, вільно і комунікативно виправдано користуються мовними засобами під час сприймання, відтворення і створення власних висловлень у різних стилях і жанрах як в усній, так і писемній формах [6, 4].

У багатоаспектному діапазоні культури духовного світу майбутніх учителів української мови вагоме місце посідає культура мовлення, що передбачає високий рівень загальної культури особистості, любов до рідної мови, культури мислення.

Ретроспективний аналіз наукових джерел, присвячених методичним пошукам ефективних шляхів піднесення рівня культури мовлення суб'єктів навчально-виховного процесу, показав, що провідні вектори досліджень висвітлюють переважно проблеми формування культури мовлення учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Лінгводидактичний аспект удосконалення культури мовлення майбутніх учителів-словесників, які взаємодіють у полілінгвальному середовищі, опрацьовують інформацію і з міжнародної освітньої мережі, набувають навичок професійної комунікації, винятково актуалізується в нестандартних умовах сучасного динамічного соціуму.

Очевидною є увага дослідників до вивчення усного мовлення, пошуків підстав для розмежування способів і засобів оформлення думки задля розуміння самого себе і співрозмовника (Н. Бабич). Слушною є думка польського науковця Е. Бартмінського, що повернення до усних форм комунікації зумовлене переконанням у гуманістичній цінності усного мовлення, бо нічим не замінити його природного і глибокого зв'язку з індивідуальністю людини. Усне мовлення, більше від письма, є справжнім свідченням суспільної позиції, вразливості та ментальності особистості.

Багатоаспектність такого явища, як усне мовлення, цілком закономірно активізує наукові зацікавлення вітчизняних та зарубіжних дослідників, причому не лише мовознавців, а й психологів, соціолінгвістів, письменників, журналістів. У поле зору дослідників потрапляють, зокрема, такі аспекти дослідження специфіки усного мовлення: загальнотеоретичні проблеми культури мови (О. Сербенська, С. Єрмоленко, М. Кожина, Н. Бабич, М. Ільяш, А. Струганець, Б. Гьловін, Г. Васильєва та ін.); особливості публічного мовлення (Г. Сагач, Н. Бабич, Б. Гьловін, І. Шведов, П. Таранов, П. Сопер, І. Томан, Д. Карнегі); проблеми мовленнєвих жанрів (А. Вежицька, М. Бахтін); психологія усного мовлення (О. Леонтєв, І. Синиця); невербальні (паравербальні) засоби спілкування (Я. Радевич-Винницький, Ф. Хміль, Т. Ніколаєва, О. Леонтєв, А. Піз, Е. Холл); комунікативні стратегії (А. Вежицька, Г. Почепцов,

Ф. Бацевич, А. Москаленко, О. Селіванова, Є. Сидоров); культура наукового спілкування (Б. Гьловін); культура ділового спілкування (А. Коваль, Ф. Хміль, Т. Чмут, Я. Чорненський, Л. Зубенко, В. Немцов); методичне засвоєння основних положень теорії мовленнєвої діяльності (О. Біляєв, А. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Гкц В. Капінос, В. Каалш, С. Караман, Д. Кравчук, Т. Ладиженська, Н. Лазаренко, В. Мельничайко, М. Пентиліук, В. Собко, М. Сокирко, О. Хорошковська, та ін.); особливості формування й удосконалення мовлення вчителів (С. Караман, О. Караман, О. Муромцева, В. Жовтобрюх, А. Струганець), акторів (А. Піадишева) та ін.; специфіка мови радіо і телебачення (О. Сербенська, С. Єрмоленко, В. Лизанчук, Д. Баранник, О. Зернецька, Е. Багіров, В. Миронченко, Ю. Покальчук, І. Машенко, В. Франко, А. Багмут, І. Борисюк, Г. Олійник та ін.).

Важливим складником навчання майбутніх філологів є технологія удосконалення культури українського мовлення на орфописному, словотвірному, лексико-граматичному та комунікативному рівнях. У цьому контексті важливим завданням методики вдосконалення мовленнєвої культури студентів є дотримання норм літературної мови, розвиток навичок україномовного спілкування через широке використання мовленнєвих ситуацій з проекцією на майбутню професійну діяльність, міжособистісну взаємодію в соціумі, подолання інтерферентного впливу інших мов, російської зокрема.

Студіювання лінгводидактичних напрацювань сучасних учених М. Вашуленко, О. Горшкіна, Н. Гьлуб, С. Караман, М. Пентиліук, Т. Симоненко та ін. переконує, що вихідним методологічним принципом удосконалення мовленнєвої культури студентів-філологів є орієнтування на єдині норми української літературної мови, закони її розвитку, оскільки складником теорії літературної мови є культура мови.

Наші спостереження показують, що останніми роками в галузі культури мови активно розвивалися напрями, пов'язані з: варіативністю норми; функціональністю та оцінкою нормативного характеру; співвідношенням позамовних та внутрішньо-лінгвістичних чинників у становленні, розвитку і функціонуванні літературної норми, місцем і роллю літературно-нормативних елементів у структурі національної мови; культурою мови у двомовному середовищі тощо.

Практичний контекст поняття *культура мови*, а також необхідність формування мовно-

го іміджу майбутнього фахівця освітньої галузі зумовляють посилення акцентів на вихованні національно-мовної особистості в умовах сучасного педагогічного вишу, адже це пояснюється, *по-перше*, усвідомленням ролі й значення культури мовлення в майбутній професійній діяльності, *по-друге*, зростанням інтересу до себе, своїх можливостей у плані самоосвіти, саморозвитку, самореалізації; *по-третє*, посиленням ролі національно-мовної самосвідомості; *по-четверте*, формуванням умінь дотримуватися норм української літературної мови, послуговуватися її виражальними засобами відповідно до умов і мети комунікації.

Високий рівень культури усного мовлення є яскравим свідченням високої загальної культури людини. Удосконалення усного мовлення, вправності і культури висловлення, збагачення усного мовлення, вільного оперування різноманітними словесно-виражальними засобами - основне завдання, яке ставить сьогодні вища школа перед учителем-словесником.

Живе усне переконливе мовлення - важливий засіб багатоманітного та різноспрямованого впливу на слухача. Правильне, унормоване усне мовлення може забезпечити швидкість взаєморозуміння між учасниками комунікативного акту.

Усне мовлення, як найважливіша форма існування мови, та засіб комунікації, має основні особливості:

- усне мовлення первинне;
- для усного мовлення має бути реальна життєва ситуація;
- звукове мовлення сприймається на слух як цілісний відрізок мовленнєвого потоку, де є своя гра темпоритмів, темброві забарвлення, модуляції голосу;
- усне мовлення діє на слухача не лише змістом, а й усією манерою виступу, отже усне мовлення має два канали інформації; текст, висловлювання та «мову тіла» - жести, міміку, погляд, інтонацію;
- для усного мовлення характерна непередготовленість, спонтанність;
- в усному мовленні користуємось багатьма готовими формулами.

Неодмінною умовою успіху є дотримання загальних вимог, які визначають рівень культури усного мовлення:

1. Ясність, недвозначність у формулюванні думки.
2. Логічність, смислова точність, небагатослівність мовлення.
3. Відповідність між мовними засобами та обставинами мовлення.

4. Співмірність мовних засобів та стилю викладу.

5. Різноманітність мовних засобів (багатство лексики в активному словниковому запасі мовця).

6. Самобутність, нешаблонність в оцінках, порівняннях, зіставленнях, у побудові висловлювань.

7. Виразність дикції, відповідність інтонації мовленнєвій ситуації.

Ціаком очевидно, що ці вимоги мають базуватися на: а) бездоганному знанні норм літературної мови, передусім тих, що реалізуються в усній формі; б) чутті мови як здатності людини відчувати належність слова до певного стилю, доречність чи недоречність його вживання в певній ситуації. Вони пов'язані з: а) ерудицією і світоглядом людини; б) культурою мислення; в) ступенем оволодіння технікою мовлення; г) психологічною та комунікативною культурою мовця.

У визначенні критеріїв аналізу інтонаційних умінь враховуються ті якості усного мовлення, які характеризують цю форму як окремий вид мовленнєвої діяльності: паузация, логічний наголос, мелодика, сила голосу, темп, тембр голосу.

Запорукою успішного усного мовлення є добре поставлений голос. Проблему формування та розвитку голосу розглядали вчені різних галузей: лінгвісти, психолінгвісти, логопеди, фоніатори, сурдопедагоги. Є. Аламазова, Д. Вільсона, А. Дмитрієва, І. Єрмакова, Н. Жинкіна, С. Лаврова, І. Максимова, С. Таптапова, А. Телелеяєва, М. Хватцева, в яких розглядаються різні питання теорії і практики формування та розвитку голосу.

Гьлос - це сукупність різних щодо висоти, сили і тембру звуків, які видає людина за допомогою голосового апарату. Гьлос утворюється в результаті роботи голосових зв'язок та дихання за допомогою звуку. З фізичної точки зору, звук - це коливання часток пружного середовища, які поширюються в ньому у вигляді хвиль. Звукові хвилі розрізняють за частотою коливань у секунду. Чим більша частота коливань - тим вищий тон. Звуки низької частоти сприймаються як бас, а високої - як свист.

Гьлос мовця - це не лише його природні дані, а й його фізичний, емоційний стан. Негативно впливають на голосові зв'язки хвороба, голод, роздратування. Промовець має вміти правильно артикулювати - чітко вимовляти звуки, склади, слова [5].

Варто пам'ятати, що голос від природи є слабкий, тому його треба підсилювати за до-

помогою резонаторів - грудної клітки, піднебіння, зубів, ротової і носової порожнини, лобних пазух. Від здоров'я цих резонаторів, їх форми і розмірів, будови гортані залежить тембр голосу, якість його звучання.

В. Пасинок стверджує, що голос - це не тільки провідний елемент процесу спілкування - мови й мовлення, а й інструмент самовираження особистості, ілюстрації власного іміджу, відповідний фактор формування громадської думки людей бажаним чином [7].

Природними властивостями голосу, на думку дослідниці, є:

- повнозвучність - невимушена, вільна звучність голосу;
- милозвучність - чистота і свіжість тембру, вроджена краса звуків, яка є приємною для сприймання на слух;
- мелодійність - здатність голосу підвищуватися і понижуватися;
- гнучкість - здатність змінюватися за висотою, силою, тривалістю і тембром;
- висота - використання мелодійного діапазону голосу;
- об'єм, або діапазон - кількість доступних для відтворення нот;
- сила - повноцінність звуків, що визначається простором, який треба заповнити;
- тривалість - збереження властивостей голосу впродовж тривалого часу.

Гьлос потребує постійного догляду, щоб не допустити псування і втрати його. Для цього треба дотримуватися певних правил роботи мовного апарату, зокрема:

У процесі читання, розповіді не допускати висоти голосу поза межі виробленого, встановленого, можливого діапазону, а також надмірної гучності і тривалості мовлення. Це може призвести до зриву голосових зв'язок.

Не допускати простудних захворювань, гострих або хронічних катарів верхніх дихальних шляхів, нервових зворушень тощо. Це може призвести до захворювання органів, які беруть участь у голосоутворенні (гострого, хронічного і професійного ларингіту - запалення слизової оболонки гортані, внутрішніх вузликів на голосових зв'язках).

Не перевищувати денних норм голосового навантаження (4 - 5 академічних годин поспіль). У процесі тривалого мовлення варто робити кількахвилинні перепочки - 5 - 8 повільних і спокійних вдихів і видихів. Найкращий спосіб збереження професійного звучання голосу - зарядка, до якої входять дихальна і артикуляційна гімнастика.

Професійне дихання - один з важливих чинників мовленнєвої діяльності та культури.

Умови правильного дихання:

1. Починати говорити можна тоді, коли в легені взято незначний надлишок повітря, потрібного для виголошення структурно-логічної частини тексту: це позбавить від «почергового» вдиху, який порушує плавність і ритм мовлення, спричиняє уривчастість, поверхневість дихання.

2. Витратити повітря треба економно і рівномірно. Не допускати, щоб повітря було витрачене повністю. Поповнювати запас повітря треба непомітно і своєчасно.

3. Пам'ятати, що від глибини вдиху залежить сила видиху, отже - сила звучання голосу.

4. Вдихати і видихати повітря треба непомітно для слухача, безшумно.

Умови, за яких дихання під час мовлення буде правильним, можуть бути реалізовані систематичним тренуванням, а також дотриманням деяких гігієнічних правил:

- надміру не напружувати голосових зв'язок;
- координувати роботу носової і ротової порожнини, дбати про їх здоров'я;
- враховувати можливості зміни голосу, особливо в підлітковому віці;
- зміну голосових властивостей здійснювати невимушено, без напруження;
- пам'ятати, що голос тісно пов'язаний з внутрішнім станом людини, її настроєм, фізичним здоров'ям.

Якість голосу, навички володіння голосом дуже впливають на такі характеристики усного мовлення, як темп, мелодика, словесний і логічний наголос. Гьлос визначає інтонаційну оформленість, виразність усного мовлення.

Недоліки мовлення (вистрілювання звуків чи слів, форсування голосу, монотонність, крикливість, відкриті високі звуки, швидкий темп, приглушеність голосу та ін.) є неприпустимими в мовленні, необхідно усувати виявлені недоліки, виробляти навички володіння силою голосу, діапазоном, темпом, стежити за диханням. Володіння технікою мовлення, багатством інтонації, мелодикою, тембром голосу є ознакою високої майстерності мовця.

Виняткове значення для майбутньої професійної діяльності словесника є вміння володіти своїм голосом, мати добре відпрацьовану дикцію. Дикція - це правильна, виразна артикуляція, тобто робота мовних органів, спрямована на вимову звуків. На думку С. Карамана, дикція - це синтез: а) розбірливості; б) унормованості; в) емоційно-експресивного

забарвлення звукового мовлення. Забезпечити якість і чистоту вимови, допомогти подолати скованість органів мовлення, поспішність чи сповільненість вимовляння можуть систематичні вправи з артикуляції, а знання орфоепічних норм, які діють у конкретний час, є еталоном дикції.

З-поміж невербальних (паралінгвістичних) акустичних виражальних засобів помітне місце займає інтонація (від лат. *intono* - гучно промовляю), яка несе до 40 % загального обсягу інформації в усному повідомленні. За допомогою інтонації у текст вносять різні смислові та емоційні відтінки. Фраза, проказана «перехідною інтонацією», здається непереконливою та малозначущою. Правдивість, природність інтонації забезпечить можливість мовцеві не тільки сказати, а й бути почутим. Інтонація забезпечує структурну цілісність висловлення, служить засобом розрізнення комунікативних їх типів (спонукання, питання, оклик, розповідь, імплікацію), виділення найбільш навантажених слів і фрагментів, характеристики мовця й ситуації спілкування, емоційного та стилістичного забарвлення текстів тощо. Поза інтонацією слово не має змісту.

Важливою характеристикою звуку та інтонації є тембр (від фр. *timbre* - дзвоник) - природне звукове забарвлення голосу, що надає йому емоційно-експресивних відтінків. Кожен складний звук - це сукупність гармонічних коливань - чистих звуків та низки супутніх тонів, що виникають одночасно. Усі ці додаткові тони, що супроводжують основний, надають йому особливого відтінку, називаються тембром. Тембр несе в собі синтезовані в єдине ціле шумозвукові й висотно-обертональні елементи, що сприймаються на слух як характерне забарвлення, за яким ми легко впізнаємо голос тієї чи іншої людини.

Кожна людина має індивідуальний тембр, що є одним із головних засобів впливу на слухача: інформація ефективна лише в тому разі, коли вона ефективно донесена до реципієнта. Мовець повинен обрати оптимальний тембр свого голосу - не кричати й не дуже знижувати його, щоб матеріал звучав краще.

Практика показує, що формуванню практичних умінь і навичок суб'єктів навчально-виховного процесу сприяють завдання інформаційної дії, спрямовані на осмислення змісту пропонованих текстів, проектування алгоритму розумових операцій для використання у мовленнєвій діяльності як пам'яток-опор, зокрема:

- Прочитайте, про яку з якісних характе-

ристик усного мовлення ви довідалися із тексту? Використанням яких фонетичних засобів вона досягається? Наведіть приклади про мистецтво мовленнєвого впливу на слухача.

Багатство лексичного багатства - це понятійна смислова частина усного і писемного мовлення, що віддзеркалює особистісну культуру індивідуума. Але є ще і такий його аспект, як звучання усного слова, музика мовлення. Кажуть, що немає тоншого і розкішнішого інструменту, ніж голос людини. Голос може звучати на високому, низькому, середньому регістрах; може викликати радість, смуток, жаль, роздратування; бути приємним чи розпачливим; допомагати зосередитись, замислитись, замилуватись або заважати слідкувати за ходом думки, викликати протест чи небажання слухати.

Відомий у дореволюційній Росії адвокат Д. Плевако ніколи в судді не програвав справ, за які брався. Сучасники пояснювали феномен успіхів адвоката Д. Плевако його мистецтвом саме мовленнєвого впливу, таємницями усного слова. Коли його промови були опубліковані в пресі, хтось із сучасників (хто чув його виступи в судах) сказав: тут є лібрето, тобто - текст, слова, але відсутня музика (живе виконання, голос, звучання, мелодійність, тембр, інтонація).

У поняття «музика» усного мовлення входять численні компоненти, такі, як темп, динаміка, інтенсивність, тембр, дикція, артикуляція та багато інших. Основним або вихідним показником і складником в оволодінні технікою мовлення є дихання. Під час розмови, спілкування, виступу вміле використання струменя повітря характеризує освіченого, грамотного промовця. (З підручника).

- Прочитайте. Використовуйте дібраний текст як пам'ятку для вироблення чіткої дикції.

Сутність дикції як феномену полягає в тому, що промовець мусить чітко вимовляти не тільки думку, а й кожен звук губами і язиком. Губи повинні рухатись під час розмови постійно, а язик, по можливості, мусить не зачіпатись за зуби чи за будь-які інші частини ротової порожнини. Він увесь час перебуває в напруженні, змінюючи своє положення від одного до другого звуку, що справляє враження зачарованості, згоди з мовцем.

Між окремими словами можна робити незначні паузи, а між реченням, фразами, окремими думками допускати більш тривалі інтервали, даючи можливість слухачам зосередитись, щоб добре розуміти, про що

ідеться. Але твердим правилом є таке: уникати будь-яких зайвих звуків, невизначеності, заповнення пауз словами-паразитами, типу: е-е-е, м-м-м, и-и тощо.

Процес артикуляції охоплює не тільки язик, губи, зуби, а й міміку, зміни в обличчі, навіть у жестах, у всій постаті промовця. Чіткість, вираженість у виборі вербальних та невербальних засобів спілкування підсилюють враження, захоплюють слухача не тільки змістом, а й формою вираження, викликають довіру та бажану реакцію слухача, співрозмовника.

Важливо знайти для себе найбільш приємні (оксамитового звучання) висоту звуку і тембр звучання. Для цього струменем повітря можна пошукати впродовж голосових зв'язок таке місце, натискаючи на яке струменем повітря можна почути найприємніший звук. Кілька разів повторення визначить бажаний тембр. Зафіксувати треба увагу саме на ньому, а потім намагатися щоразу користуватись саме ним під час розмови, вступу, відповіді. (З посібника).

• Прочитайте. Чи поділяєте ви думки автора тексту? Складіть поради для тренування й збереження голосу, вживаючи дієслово наказового способу.

Голос - це найдосконаліший інструмент, який вимагає турботливого ставлення. Берегти й зміцнювати його доцільно вправами, тренуваннями, дотриманням температурного режиму.

При палінні, як і при перепадах температури води, голосові зв'язки потовщуються, що значно утруднює дихання, а це негативно відбивається на якості голосу. Збільшення чи розбухання голосових зв'язок, що призводить до їх незмикання, коли щільна між двома нижніми смужками так розширюється, що вони перестають торкатись одна одної, призводить до того, що людина позбавляється звучання голосу взагалі.

Голос грубий, глухий чи писклявий дратує тих, хто слухає, гальмує процес сприйняття змісту мовлення. Втрата голосу призводить до дискомфорту і дисгармонії мовця і слухачів, створює безвихідних ситуацію.

Голос - це не тільки провідний елемент процесу спілкування - мови й мовлення, а й інструмент самовираження особистості, ілюстрації власного іміджу, відповідний чинник формування громадської думки людей бажаним чином.

Знайти «свій голос», свій найприємніший тембр (забарвлення) звучання й утримувати його якнайтриваліший час - завдання не-

легке, а результат його - корисний і приємний, і необхідний за будь-яких обставин.

Неякісне харчування, зловживання палінням, часте підвищення голосу псує його. Мовець повинен шукати спосіб, який би створював враження про його високу загальну особистішу культуру, привертая би увагу, симпатію, бажання слухати його.

Говоріть до себе (про себе) з повагою, з любов'ю, обережно, наче ви звертаєтесь до високої особи, від якої залежить стан здоров'я, і добробут (В. Пасинок).

Отже, не претендуючи на вичерпність і безапеляційність висвітлених положень щодо феномену «культура мовлення», розглядаємо його як діалектичну, інтегровану єдність соціокультурного, психологічного і педагогічного аспектів, що мають ураховуватись у підготовці майбутнього вчителя-словесника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Б а б и ч Н. Основи культури мовлення. - Л. : Світ, 1990.
2. Є л і с о в е н к о Ю. Ораторське мистецтво : постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / За ред. В. В. Різуна. - К. : Атака, 2008. - 204 с.
3. К а р а м а н С., К а р а м а н О. Орфоепічний тренінг. : Навчальний посібник. - 3-тє видання перероб. і доп. - КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. - 184 с.
4. К у з н е ц о в а О. Засоби масової комунікації: Посіб. - 2-ге вид., перероб. і доповнене. - Л. : ПАІС, 2005. - 200 с. - Сер. «Навчальні та наукові видання професорсько-викладацького складу Львівського національного університету імені Івана Франка». - 155 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України ХХ століття // Інфодиск «Законодавство України», 2007. - № 2.
6. П а с и н о к В. Основи культури мовлення : навч. посіб. - К. : «Видавництво «Центр учбової літератури», 2012. - 184 с.
7. П е н т и л ю к М., Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / М. Пентилюк, А. Галетова, С. Караман // за редакцією М. Пентилюк : підручник для студентів-філологів. - К. : Ленвіт, 2000. - 264 с.
8. С е р б е н с ь к а О. Нова сторінка словесника-педагога / О. Сербенська // Теле- та радіожурналістика, 2013. - Випуск 12. - С. 34 - 38.
9. Ваї^тіпвікі іеггу. Теквіоіодіа. - \l/arcal/a: \l\yсіa\«пісіі\l\o паікоше РЛМ, 2009. - 382 б.